

Szwankowska, Hanna

Teresa Wyderkowa

Almanach Muzealny 5, 367-370

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TERESA WYDERKOWA

Teresa Wyderkowa urodziła się 11 IV 1927 r. w podwarszawskich Włochach, w rzemieślniczej rodzinie Anny i Józefa Tomczyków. Do szkoły powszechnej chodziła we Włochach, w latach okupacji jeździła do Warszawy do tajnego gimnazjum im. Leonii Rudzkiej na ul. Zielną 13, ukończyła je w 1944 r. Historii uczyła ją Wanda Maciejewska, którą po latach spotkała w służbie archiwalnej. Od 15 roku życia Teresa brała już udział w konspiracji. Razem z koleżankami szkolnymi przechodziła kurs przysposobienia wojskowego WSK AK.

1 VIII 1944 r. patrol sanitarny, w którym była Teresa („Joanna”), został odkomenderowany do szpitala powstańczego przy ul. Mokotowskiej 55, zorganizowanego w internacie sióstr Zmartwychwstanek. W początkach września patrol ściągnęła macierzysta 22 kompania zgrupowania „Kryśka” walcząca na górnym Czerniakowie, pomiędzy ulicami Łazienkowską i Ludną po Rozbrat. Tydzień pomiędzy 8 a 15 IX był okresem skoncentrowanych ataków niemieckich na Czerniaków. Po nieudanej przeprawie na prawy brzeg Wisły w nocy z 14 na 15 IX patrol sanitarny „Joanny” wcielono do zespołu szpitalnego w piwnicach fabryki „Citroena” w narożu Czerniakowskiej i Górnośląskiej. Teren był zajęty przez Niemców, ranni i personel sanitarny przeżyli ostatnie dni Powstania pod stałą groźbą egzekucji w okropnych warunkach sanitarnych i żywnościowych. Ewakuacja szpitala pod eskortą niemiecką nastąpiła 27 IX męczeńską drogą pod górę ulicą Górnośląską, przez Dworzec Zachodni do Pruszkowa. Z obozu „Joanna” z dwiema koleżankami zdołała się wydostać eskortując rannych i dobrnęła do domu.

Szkolę ukończyła we Włochach, w 1946 r. dostała maturę Liceum Humanistycznego przy Samorządowym Gimnazjum. W tym samym roku zaczęła studia historyczne na Uniwersytecie Warszawskim. Ukończyła je w terminie w 1950 r., mimo że od dwóch lat pracowała zarobkowo. Praca

referenta w Banku Gospodarstwa Spółdzielczego, a następnie w Narodowym Banku Polskim nie była lekka. Ambicja i zdolności pomogły w pogodzeniu studiów i pracy.

Temat pracy magisterskiej u profesora Kieniewicza nasuwał analogie z przeżyciami niedawnych lat: *Organizacja tajnego państwa polskiego w Powstaniu Styczniowym*. W 1951 r. Teresa Tomczykówna rozstała się z Bankiem i zaczęła pracę w zawodzie historyka. Przez sześć lat pracowała w Archiwum Głównych Akt Dawnych, głównie w dziale kartografii.

W 1957 r. przeszła do Muzeum Historycznego m.st. Warszawy. do Działu dziejów Warszawy i Mazowsza do 1656 r., którym kierowała Wanda Szaniawska. Teresa, już wówczas Wyderkowa, brała udział w kwerendzie archiwalnej, penetrowała źródła do dziejów rzemiosła warszawskiego, brała udział w przygotowywaniu scenariusza wystawy: „Dzieje Warszawy i Mazowsza od X wieku do roku 1655”, opracowywała na ekspozycję mapy ówczesnych okolic Warszawy i inne. Współpracowała też przy wydaniu *Lustracji Województwa Mazowieckiego z 1565 r.* przygotowując do druku wykaz dokumentów¹. Razem z Ewą Pielnińską opracowała katalog archiwaliów odnoszących się do cechów; wiązało się to z zorganizowaniem przez Muzeum wystawy: „Pokaz wydawnictw z zakresu rzemiosła oraz polskich zabytków cechowych XIV-XX wieku”². Napisała wówczas swój pierwszy artykuł z dziejów Pragi, obejmujący jej początkowy okres do 1656 r., oparty na bogatym materiale archiwalnym³. Pracę nad rozwojem przestrzennym i ludnościowym tej zaniedbanej przez historyków dzielnicy kontynuowała przeszedłszy do Komisji Badań Dawnej Warszawy (1966 – koniec 1968), pracując nad rozwojem przestrzennym Pragi, Skaryszewa i Gołędzinowa i ich zagadnieniami demograficznymi, a także zniszczeniem Pragi na przełomie XVIII i XIX w.⁴ *Rozwój przestrzenny Pragi, Skaryszewa i Gołędzinowa* stał się tematem przewodu doktorskiego pod kierunkiem prof. Stanisława Herbsta. Gdy Komisja utraciła możliwość samodzielnego istnienia i została wcielona 1 I 1969 r. do Muzeum Historycznego, Teresa związała się z redakcją Varsavianów PWN przygotowującą pierwszą w naszej historiografii

¹ Wykaz dokumentów [w:] *Lustracja województwa mazowieckiego 1565*, oprac.: I. Gieysztorowa, A. Żaboklicka, Warszawa 1967, cz. 2, s. 175-195.

² *Polskie zabytki cechowe. Archiwalia*. Katalog oprac.: E. Kaczorowska-Pielnińska i T. Wyderkowa. Warszawa 1961, s. 326. Muzeum Historyczne m.st. Warszawy, Związek Izb Rzemieślniczych. Biblioteka Tysiąclecia Rzemiosła Polskiego 4.

³ T. Wyderko, *Z dziejów Pragi do 1656 roku.* „Rocznik Warszawski” R. 5: 1966, s. 5-26; – (Współoprac.) *Miasto stołeczne Warszawa* [w:] *Miasta polskie w tysiącleciu*. T. I, Warszawa 1965, s. 199-230.

⁴ Ta sama, *Urbanizacja i zagospodarowanie prawobrzeżnej Warszawy w okresie od XVI do początków XIX wieku* [w:] *Dzieje Pragi*, Warszawa 1970, s. 137-152; – Ta sama, *Ludność Pragi w drugiej połowie XVIII w. (Liczebność, struktura demograficzna i zawodowa)* [w:] *Warszawa XVIII w.*, z. 1, „Studia warszawskie” t. XII, Warszawa 1972, s. 149-189; – Ta sama, *Zniszczenia Pragi na przełomie XVIII i XIX w.* „Rocznik warszawski” R. 12: 1974, s. 49-80.

Encyklopedię Warszawy. Objęła redakcję haseł dotyczących historii miasta do XIX w. i rozwoju przestrzennego Warszawy.

Teresa polubiła pracę redakcyjną, trudy popularyzacji historii nie były jej już obce. Brała udział w pracach Towarzystwa Miłośników Historii w zarządzie Sekcji Historii Warszawy, a także Towarzystwa Przyjaciół Warszawy - Oddział Praga Północ; przygotowała też kilka odczytów z dziejów swej wybranej dzielnicy na sesję popularnonaukową „Dziewięć wieków Pragi” zorganizowaną w styczniu 1970 r.

Kiedy *Encyklopedię Warszawy* przekazano do produkcji, niespokojny nieco duch Teresy podszepnął jej inny kierunek intensywnego działania: zgodziła się objąć kierownictwo nowo powstającego Muzeum Woli, oddziału Muzeum Historycznego. Inicjatywa założenia Muzeum narodziła się na sesji historycznej poświęconej tej dzielnicy, jaka odbyła się w styczniu 1973 r.; niedługo zaczął działać komitet budowy, uzyskano XIX-wieczny pałacyk przy ul. Srebrnej 12. Teresa objęła swoją funkcję w kwietniu 1974 r., kiedy remont szedł pełną parą, a w lecie Muzeum było otwarte. Nie tylko ekipy budowlane pracowały w żywiołowym tempie, częściowo w czynnie społecznym, ale i mała tworcą się załoga Muzeum. Teresa dwoiła się i troiła; oprócz codziennych kontaktów z wykonawcami, konferencji z władzami dzielnicy kierowała zbieraniem materiałów bibliograficznych, ikonograficznych, wyszukiwaniem eksponatów ze wszystkich możliwych źródeł. Była współautorką scenariusza przygotowywanego razem z pracownikami naukowymi Archiwum Państwowego m.st. Warszawy, współdziałała z plastykiem. W lipcu otwarto stałą ekspozycję „Sześć wieków Woli” w sześciu salach o powierzchni ok. 450 m²; miała ona dwie części: historyczną - obejmującą okres od czasów najdawniejszych do powstania 1944 r., i współczesną, gdzie specjalny dział poświęcono wolskim zakładom przemysłowym i ich wyrobom.

Nowe Muzeum stało się rzeczywistością. Teresa zaangażowała się w jego tworzenie z ogromną pasją. Ustalając profil Muzeum chciała, by stało się ono dla mieszkańców i instytucji „centrum informacji o dziejach dzielnicy”.

Niewiele było czasu na realizację programu ambitnego kierownika Muzeum Woli. W 1976 r. mąż, p. Adam, pracownik naukowy Instytutu Ekonomiki Rolnej, został wydelegowany na Kubę. Inny świat zainteresował Teresę. Przystwoiła sobie język hiszpański, poznawała kulturę i krajobraz wielkiej wyspy. Brała żywy udział w życiu polskich pracowników w Hawanie. Przez jeden rok szkolny pracowała społecznie jako nauczycielka historii w polskiej szkole przy Ambasadzie PRL. Na pożegnanie iberyjskich krajów miała okazję pojechać z rodziną do Meksyku.

Po powrocie do Warszawy wróciła do muzeum Historycznego, ale już do nowych obowiązków - organizacji wystaw czasowych. Chętnie wracała myślą i wspomnieniami do lat okupacji; odnowiła kontakty z dawnymi kolegami i koleżankami. Z zapałem brała dwukrotnie udział w organizowaniu z Polskim Towarzystwem Krajoznawczym pomyslowej imprezy

turystycznej – rajdu szlakiem walk na Powiślu. Włączyła się do prac organizacyjnych Społecznego Komitetu Muzeum Powstania Warszawskiego. Miała ogromną chęć oderwania się od hałaśliwego i rozprasającego nurtu życia w Warszawie, marzyła o ciszy małego miasteczka czy wsi z możliwością pełnej koncentracji – jak mówiła. Mimo protestu koleżanek przeszła na wcześniejszą emeryturę od początku 1982 r. Wróciła do dziejów Pragi, do wykańczania pracy doktorskiej, ale na spełnienie odkładanych projektów zabrakło zdrowia.

Zmarła niespodziewanie szybko (9 XII 1982) w czasie rozmowy z personelem szpitalnym.

Oprac. Hanna Szwankowka

STANISŁAW KONARSKI

Stanisław Konarski, syn Kazimierza- historyka, literata, archiwisty, dyrektora Archiwum Akt Dawnych w latach 1921-1944, należał do tych nielicznych pracowników Muzeum Historycznego m. st. Warszawy, którzy funkcję administracyjną udanie godzili z działalnością naukową.

Urodził się w Warszawie 18 września 1923 roku. Tutaj też ukończył szkołę podstawową oraz prywatne Gimnazjum i Liceum im. Mikołaja Reja; klasy końcowe na tajnych kompletach. Egzamin maturalny zdał w 1942 r. Zaraz po maturze, zapewne dla uniknięcia wywozu na roboty przymusowe do Niemiec, wyjechał z Warszawy. Osiadł w Sadłowicach (Sandomierskie) gdzie z dniem 1 czerwca został zatrudniony jako gumieny w miejscowym majątku ziemskim. W maju 1943 r. powrócił do Warszawy. Działal w ruchu oporu. Był żołnierzem (pseud. „Zaremba”) 1 Dywizjonu Artylerii Konnej im. gen. Józefa Bema AK. Podczas Powstania Warszawskiego walczył na Czerniakowie.